
Augustus Forumának recepciója

A terjedelmes és szép kiállítású kötet a római művészet egyik kiemelkedő teljesítményének, a Forum Augustumnak a bemutatására és recepciójának nyomon követésére vállalkozik. Iulius Caesar óta vált divattá, hogy a Forum Romanum mellé egy-egy császár újabb forumot épített hatalmas oszlopcsarnokkal, benne egy szentéllyel, melynek rendszerint konkrét politikai üzenete is volt. Így történt ez az Augustus Forum esetében is, melynek egyik végében Mars Ultor temploma állt. A Bosszuló Mars Caesar gyilkosain állt bosszút, tehát a philippi csatával (Kr. e. 42) állt összefüggésben. A Forum felavatására Kr. e. 2-ben került sor. Hogy a közbeeső 40 esztendő alatt milyen ütemben készült el, arra vonatkozóan nem rendelkezünk adattal.

Az első nagy fejezet Augustus Forumának leírását tartalmazza. A tér keleti végében, magas pódiumon széles lépcsőfeljáróval állt a szentély, három oldalán korinthoszi oszlopokkal körülvéve, és mély előcsarnokkal ellátva. A cella apszisban zárult le, és egy magas hátsó falhoz támaszkodott. Vitatott, hogy a cellában csak Mars Ultornak, vagy Venus Genetrixnek is állt kultuszszobra. A tér két hosszú oldalát oszlopcsarnok foglalta el, mely carrarai márványból készült. Az oszlopsor gerendázata és párkányzata fölött gazdagon díszített attika következett. Ezen a faltól elváló korék (kariatidák) és köztük a falfelület mélyedésében elhelyezett díszes pajzsok (*clipei*) sorakoztak. A korék kezükben *paterát* tartottak, tehát mint áldozó alakokat *pietas*-ábrázolásoknak lehet felfogni őket. A pajzsok győzelmi szimbólumok, melyre a legismertebb példa Nagy Sándor, aki a granikoszi csatából származó pajzsokat a Parthenón architrávjára akasztatta fel. A pajzsok tehát a katonai *virtust* szimbolizálják. A pajzsok középpontjában Zeusz Ammon, Medusa és *torquest* viselő fejek voltak elhelyezve.

A porticusokhoz exedrák csatlakoztak, eredetileg mindkét oldalon kettő-kettő, melyek közül egyet-egyét még az I. század végén elbontottak. A porticusok és exedrák adtak helyet a római történelem legkiemelkedőbb alakjainak (*summi viri*) az elhelyezésére. Ebben a szoborgalériában foglaltak helyet a Gens Iulia férfitagjai, Alba Longa királyai, a köztársaság kor kiválóságai. A szobrok bázisán feliratok, *elogiumok* mutatták be az ábrázolt alak személyét, politikai vagy

katonai pályafutását. Mindezekből csak rendkívül szerény töredékek maradtak fenn: togás és páncélos szobortöredékek, melyekből az ábrázolt alak személyére vonatkozóan semmit nem lehet következtetni. Az elbeszélő források alapján tudjuk, hogy az egyik *exedra* középpontjában Aeneas, a másikban Romulus szobra állt, mindketten páncélban, egyikük apját vitte a vállán, a másikuk a *spolia opimát* (az ellenség vezéréől zsákmányolt fegyverzet). Így Aeneas a *pietas*, Romulus a *virtus* megtestesítője volt. A két hős ilyen ábrázolására van példa a pompeji falfestészetben is. A szoborgalériának az oldalfalak mélyedéseiben kb. 100 hely állt rendelkezésére. Az északi porticus keleti végében egy aula volt kialakítva, melyben egy kolosszális szobor talapzata maradt meg. Általános vélekedés szerint itt Augustus szobra állt: ha még életében állították, akkor Genius Augustiként, ha halála után, akkor Divus Augustusként. Felmerül még annak a lehetősége is, hogy a Római Birodalom népeinek perszónifikált alakjai is díszítették a porticust (Porticus ad Nationes).

A tér középpontjában állt egy senatus által felállított quadriga, melyet a *pater patriae* cím elnyerésekor kapott a princeps. Az elmondottakból kiténik, hogy ez az épületegyüttes Augustus legpompásabb alkotása volt, és az antikvitás legkomplexebb építményei közé tartozott. A Forum egy sor adminisztratív és szakrális funkciót betöltött: itt döntött a senatus a háború és béke kérdésében; itt tette le a hazatérő triumfáló hadvezér a *sceptrumát* és itt fogadták a külföldi követeket. A rendkívül gazdag képprogram két gondolatra konkludálódik, a *pietasra* és a *virtusra*. A szobrok *elogiumai* felsorolják az ábrázoltak haditetteit és templomalapításait.

A könyv második nagy fejezete a recepció kérdésével foglalkozik földrajzi egységenként, közülük először Rómában. A Basilica Aemilia területén 22 *elogium*-töredék került elő, tehát itt is állhatott a legjelentősebb elődöknek egy galériája, mely az írástípus alapján Augustus-kori, esetleg kora császárkori lehetett. Divus Vespasianus templomának frízén két áldozócésze felületén Ammon-, illetve Medusafő jelenik meg. Ezek az Augustus Forum pajzsainak visszhangjai. A Forum Traiani a nagy *exedrák* alkalmazását vette át. A porticusokban itt is togás és páncélos szobrok sora volt elhelyezve a *summi viri* példájára. Az attikát korék helyett megköthözött dákok szobrai díszítették, akik az *exemplum servitutist* testesítették meg. Közöttük *imagines clipeatae* (pajzsra helyezett fejek) voltak elhelyezve.

Közép-Itáliában Arezzóban (Arretium) hét hermát tártak fel, melyeken híres rómaiak feliratai voltak nevükkel, életútjukkal (*cursus honorum*) és dicséretükkel (*elogium*). Az Augustus Forum recepciójának ez igen korai, már valószínűleg Augustus kori példája. Pompejiben az Augustus Forum *exedrájának* Romulus és az Aeneas csoportja ismétlődik meg a hozzájuk

tartozó *elogium*okkal. Pozzuoliban (Puteoli) az Augustus Forum attika-díszítését lehet rekonstruálni valamivel kisebb méretben.

Itálián kívül a legjelentősebb terület Spanyolország (Hispania), ahol mindhárom provinciaközpont: Emerita, Corduba és Tarraco rendelkezik a recepció motívumaival. Közülük a legjelentősebb Merida (Emerita), mely Kr. e. 25–24-ben lett colonia és az újonnan alapított Lusitania provincia központja. Forumának kialakításánál teljesen az Augustus Forum mintául vételét fedezhetjük fel. Az ásatások során négy *peplophoros* nőalak (koré) és 13 Ammon- és Medusafővel díszített *clipeus* töredéke került elő, melyek az attikához tartozhattak, és azt díszíthették egymással váltakozva. A porticus galériájához tartozhatott az előkerült hat tógás szobor és több felirattöredék, melyek mint *summi viri* az oszlopcsarnok hátsó falának mélyedéseiben lehettek elhelyezve. Ezek közül rekonstruálható volt Aeneas *elogiuma* és szoborcsoportja. Megmaradt belőle Anchises felső teste, Aeneas páncéljának alsó része és egy fríg ruhát viselő gyermek. A mitikus és történelmi múlt híres római alakjainak szoborgalériája tehát megfelel az Augustus Forumnak, de hiányzik az épületegyüttesből a templom és az *exedra*. Az egyik kezüket felemelő *peplophorosok* az Augustus Forum koréinak keveredését mutatják a palatinusi Apollo templom Danaidáival. Ez utóbbiak a bűnhődés megtesztítői voltak, melyre szükség volt a polgárháború utáni megtisztuláshoz. Mindazonáltal az emeritai márvány forum nem győzelmi emlékmű volt, hanem a Római Birodalom és a császár erejének hirdetője. Készítésére a Kr. u. I. század közepén kerülhetett sor. A forum középpontjában egy oltár vagy egy templom állhatott, mely a provincia és a város központi kultuszhelye volt. A térkialakítás láthatóan nem törekedett a Róma-városi minta pontos utánzására, hanem annak felhasználásával eredetit akartak alkotni.

Cordobában egy monumentális páncélos torzó került napfényre, mely a vizsgálatok szerint Aeneast ábrázolta lendületes lépő helyzetben. A forum melletti porticusból 12 tógás szobor került elő. A Tiberius kori építmény a legkorábbi recepciója az Augustus Forumnak Hispaniában. Emeritában és Tarracóban csak a Kr. u. I. század közepén került hasonló építkezésre sor. Tarragonában (Tarraco) az ún. Provincia forum területén került elő Ammon-fejjel díszített *clipeus*, lányalakok szobraira azonban eddig nem bukkantak, így az elválasztó sávokat növényi kandelláberek alkothatták. A Provincia forum építése a kései iulius-claudiusi időkben történhetett. A *clipeus*-motívumok Róma és a császár provinciák feletti hatalmának szimbólumából a provinciák Róma és a császár iránti tiszteletének szimbólumaivá váltak.

A hispaniai városokban leginkább a *clipei* recepciója igazolható, de itt van leginkább példa a két mitológiai alak (Aeneas, Romulus) előfordulására

is. A *clipeus*-motívum Tarragonában homorú *patera*-formává alakult át. A déli városokban (Emerita, Corduba) közvetlen Róma-városi hatás állapítható meg. A fővárosi formakincs hispaniai elterjedésében a Rómából idevándorolt kőfaragók játszhattak szerepet.

Franciaország és Svájc területére a *clipeus*-motívum a legjellemzőbb. Arlesban jelen vannak az *exedrák* is. Itt a *clipeusok* középpontjában Oceanusfej van elhelyezve, körülötte pedig akanthosz–indák, palmetták és virágok vannak. Oceanus alkalmazása máshonnan nem ismert. Az Arles-i forum csak általános vonásaiban idézi az Augustus Forum téralkotását, semmiképpen sem másolja pontosan a mintaképet. A svájci Avenchesben a *clipeus*-motívum nem forumon, hanem egy templom díszítésén fordul elő. A *clipeusok* középpontjában istenfejek vannak: Iuppiter Ammon és Achelous, körülvéve akanthosz-levelekkel, elválasztó elemként pedig növényi ornamentika. Minthogy a *clipeusok* felülete enyhén homorú, inkább *patera* jellegük van. Arleshez hasonlóan a növényi motívumok nagy hangsúlyt kapnak. A templom vagy Mercuriust, vagy a császárkultuszt szolgálta. Az alkalmazott motívumok alapján az utóbbi látszik valószínűbbnek. A franciaországi Vienne-ben egy Ammonfővel díszített *clipeus* fele maradt fenn, melyet akanthosz-levelek és koszorú vesz körül. Lelőhelye ismeretlen, de valószínűleg a forum-együttes valamelyik épületét díszítette. A színház területéről egy márvány nőszobor töredéke került elő. Feltehető, hogy ez koré-szobor része lehetett. Felállítására Claudius idején kerülhetett sor, amikor nagymértékben merítették az augustusi művészetből.

Az észak-adriai térségben Ammon és Medusa protomékkal találkozunk, melyek az Augustus Forum *clipeus*-motívumának leegyszerűsített variánsai. A protoméka nem pajzson, hanem profilírozott négyszögmezőkben vannak elhelyezve. Ezekkel találkozunk Aquileia forumának porticusai esetében. A Medusafő, mint az égisz szimbóluma, a harci *virtus* kifejezője lehet. Ugyanígy Ammon is kedvelt a katonai szimbolikában. A protoméka közötti girlandok a *pietas*-szimbólum szerepét játszhatják, miként a korék az Augustus Forumon. A spanyolországi, franciaországi és svájci növényi kandeláberek elválasztó szerepét itt a girlandok töltik be. Itt is a Claudius-kori datálás valószínű. Ugyancsak protomékkal találkozunk a szlovéniai Celje (Celeia) leletei között: Medusa-, Ammon- és Achelous-fők fordulnak közöttük elő. Az utóbbi Észak-Afrika mellett csak Celjében ismeretes. A Medusa-protoméka típusainak nagyfokú hasonlósága az aquileiaiakhoz amellettszól, hogy ezek is a Kr. u. I. század közepén készülhettek. A horvátországi Polóban az Ammon- és Medusa-protoméka az oszlopok postamenseit díszítették, és a forum porticusához tartoztak.

Észak–Afrikában egyetlen példa van az Augustus Forum motívumainak recepciójára: a *clipeus*ok és kariatidák Leptis Magna Severus-kori forumán. A 73 fennmaradt tondó közül 60 Medusát mutat. A továbbiakon a félelmetes női fej hajában delfin és tengeri sárkány jelenik meg, ami alapján Skylának feltételezhető. A Basilica felső emeletét kariatida alakok díszítették.

Összegzésül megállapítható, hogy az Augustus Forumot teljes egészében soha sehol nem vették át, pláne nem másolták. Mars Ultornak sehol máshol nem emeltek templomot. A *summi viri elogium*ainak másolatai, az ő szobraik vagy portréik Arezzóban, Meridában és Cordobában fordultak elő. Hasonló méretű *exedra* a Traianus Forumon és Arlesban található. Az Erechtheion koré típusai Pozzuoliban és Vienne-ben, némileg átalakított változata Meridában és Leptis Magnában fordulnak elő. A Traianus Forumon a fogoly dákok töltik be ezt a szerepet, így a *pietas*-motívum győzelmi motívummá alakult át. Legnagyobb számban a *clipeus*-motívummal találkozunk. Ez pajzs formában jelenik meg Dél-Spanyolországban, Pozzuoliban és Avenches-ben, *patera* formában Észak-Spanyolországban, Dél-Franciaországban és Svájcban, protomé formában pedig Dél-Franciaországban, Svájcban, Észak-Itáliában, Szlovéniában, Horvátországban és Leptis Magnában. Míg a pajzs *virtus*-motívum, a *patera pietas*-motívum. A *patera* általában a legfontosabb és leginkább szimbólumhordozó elemmé alakult a császárkor nyugati provinciáiban. A korék és *clipeus*ok váltakozására Meridában és Pozzuoliban találunk példát.

A recepció nyugati provinciákban való elterjedésének az a magyarázata, hogy az itt lévő városok nagy része a korai császárkorban épült ki, míg a Keleten ekkorra már kiépültek a városközpontok. A recepció kezdeményezői nem annyira a császárok voltak, hanem sokkal inkább a feltörekvő helyi elit tagjai. Időszaka a késő iulius-claudiusi és a flaviusi kor volt. Egy sor esetben az uralkodó kultusz számára emelt templommal függ össze az alkalmazása. Alapvetően nem a Róma-városi minták másolása, hanem az adaptálása volt a cél. A legtöbb esetben a motívumok újrafelhasználásáról és továbbfejlesztéséről beszélhetünk, melyek közvetlen mintája valószínűleg nem Róma, hanem a szomszédos városok voltak.

A kötet gazdag, az egyes városokra lebontott bibliográfiával végződik. Hatalmas, és jó minőségű képanyaggal rendelkezik, ami nélkül nem is volna használható ez az alapos, olykor túlságosan is részletekbe vesző monográfia.

Vibeke Goldbeck: *Fora Augusta. Das Augustusforum und seine Rezeption im Westen des Imperium Romanum* (Augustus Forum és annak recepciója a Római Birodalom nyugati felében). Eikonika 5. Schnell & Steiner, Regensburg 2015, 195 + 239 Abb. ISBN 978-3-7954-2878-5

Gesztelyi Tamás